

Jørgen Smit

Gåtenes liv og "Den blå Blomst"

Hvem har vel ikke en gang i sin barndom frydet seg over de velkjente gåter:

"Hva er det som går og går og aldri kommer til doren?"

"Hvem er det som har så mange sår som hunden har hår?"

"Rundt som et egg og langt som en kirkevegg!"

Begeistret over å kunne løse slike gåter spurte vi den ene etter den andre om de kunne klare å finne løsningen.

Alle gåter har noe hemmelighetsfullt over seg. Man ser bare en liten snipp av det vesen det gjelder. Eller man ser ikke engang snippen av det. Man står overfor et bilde som vesenet halvveis skjuler seg bak og bare delvis gir seg til kjenne gjennom.

Oppdagergleden, avsloringens glede er noe av gåtenes liv. Lever denne glede, kan man fryde seg over den enkleste gåte, selv om svaret er noe så dødt og mekanisk som "klokken", eller noe så dagligdags som "huggestabben" eller "nostet".

Har man først funnet svaret på en slik gåte og også hørt den 100 ganger, mister den gjerne sitt liv. "Uff. " sier man da, "noe så idiotisk dumt og kjedelig. " Oppdagergleden, undringen over det skjulte som plutselig kommer til syne, er da borte.

Men spør bare en 2. klasses elev om han kan finne løsningen på en slik "triviell" gåte: "Hva er det for en rød hund som loper frem og tilbake bak hvite gjerdestolper? Den er større enn gjerdet, men kan allikevel ikke hoppe helt over!"

Noe av den store himmelblå undring står straks malt i barneansiktet.

Denne siste gåte har forresten mer liv i seg enn de tre vi nevnte først. "Nostet" for eksempel har bare ved en noe sakt assosiasjon forbindelse med "egg" og "kirkevegg". Men i dromme, hvor den våkne, logiske forstand tier, kan man oppleve sine egne tenner som hvite gjerdestolper. Der er for eksempel en skade på toppen av en av dem, og så våkner man med tannverk og forstår sammenhengen: Ens underbevisste forestillingsliv har forvandlet "tennene" til "gjerdestolper".

Når man derfor løser denne sistnevnte gåte, begir man seg i virkeligheten med et lite skritt inn i drommevevens virksomhet, - i all fall særlig den som første gang laget denne gåten. Den er muligvis opprinnelig rett og slett dromt. - Der er derfor stor forskjell mellom gåtene. Noen er i den grad oppkonstruerte at man kaster dem fra seg med et lite flir, straks man har løst dem, og allerede 2. gang man hører dem, har de mistet sin interesse, - kort sagt selskapslekenes leilighetsgåter, som ofte med vilje er laget slik at de skal villedes, for nettopp derved å virke som vits, når svaret kommer: "Hva er den lengste gris? - å Lassoen". eller "Hva er den mest bevegelige rist? - Turisten". Det er alle de helt blote blodmer.

Andre gåter derimot har et meget større fond av liv i seg. Man kan ta dem frem igjen etter mange år og finne nye sider og syn og dyp i dem eftersom man selv i mellomtiden har utviklet seg. Man kan leve med dem. Disse gåter er som drommer, hvor der stadig kommer nytt kildevann sprudlende frem:

"Hva er det for en kilde som er bevegelsens opphav? " spør Platon. "Det er sjelen. " svarer han, og skjenker oss gåtens løsning - uten å gi den til oss, for ikke får vi tak i den, uten at vi samtidig selv aktivt henter frem dette kildevann. Sjelens eget liv virker i billedene og i billedenes forvandling. Uten en slik virksom billedformende menneskesjelen ingen gåter og heller ingen gåteløsninger. Menneskesjelen er selv i sitt virke alle gåters løsning.

I lopot av livet står vi ustanselig overfor gåter. Hvert eneste menneske vi moter, er en gåte. Vi ser og kjenner noe av den fremmede, men vet at der er meget mer som skjuler seg for oss, - kanskje det vesentligste? - Sten. plante og dyr. stjerner, lyn og torden. - alt viser seg for oss på en slik måte at vi til å begynne med i høyden får tak i en liten snipp av det vesentlige, det som det egentlig kommer an på.

Men blir vi så stående ved denne lille snipp? Slår vi oss til ro med overflaten, med masken? Oppgir vi å løse gåten? Alt erkjennelsesliv er fra en side sett gåteløsning. - Og den første betingelse er at man i det hele tatt oppdager gåten, og undrer seg over det man ser og moter.

Undringen er all filosofis begynnelse, sålenge filosofien svarer til sitt navn: kjærlighet til visdommen. Forundringskraften er i nær slekt med selve kjærlighetskraften.

Et menneske som i særlig høy grad var gjennomglodet av denne ild, var Novalis. Han døde allerede i sin ungdom, og det meste av det han har etterlatt seg av verker er ufullendte antydninger. Men leser vi hans samtidiges skildringer av ham, ser vi at motet med ham dannet skillemerke i deres liv. De hadde i ham mott noe av den utslukkelige, guddommelige ild. Og som en slik kjærlighetens og erkjennelsens ild virket han videre i dem etter sin død. Og denne ild har fortsatt å virke gjennom generasjoner. Hvem har ikke hort om hans "blå blomst"? - Men ingen kan forstå den til bunns. For den lar seg ikke beskrive uttømmende. Den er en levende kraft, et uutømmelig oppkomme i sjelens dyp. det er sjelens skapende kraft som er i slekt med det skapende som har formet stener, planter og dyr - "Men den blå blomst lengter jeg etter å se. Den lever uopphorlig i mitt sinn, og jeg kan ikke dikte eller tenke noe annet. Slik har jeg aldri følt det for. Det er som om jeg helt til nu bare hadde drømt, ... Jeg ville ha trodd at jeg nu var blitt vanvittig, hvis jeg ikke så og tenkte så klart og tydelig. Alt blir meg meget mer kjent. Jeg horte engang om de gamle tider, da dyrene og trærne og klippene talte med menneskene. Nu er det for meg som om de hvert øyeblikk skulde til å begynne å tale. og som om jeg allerede kunde se på dem hva det er de skal til å si meg, " (sier Novalis i "Heinrich von Ofterdingen" og fortsetter litt senere) "Han lå på en myk gressmatte ved kanten av en kilde, som syntes å fortape seg sprudlende opp i luften. Morkeblå klipper med brogete årer hevet seg litt bortenfor. Dagslyset omkring ham var lysere og mildere enn det vanlige, himmelen var sortblå og ganske ren. Men det som med full kraft trakk ham til seg var en høy lyseblå blomst, som stod like ved kanten av kilden, og som berorte ham med sine brede, glinsende blader. Rundt omkring den stod utallige blomster i alle slags farver, og den kosteligste duft fylte luften. Han så ikke på noe annet enn den blå blomst og betraktet den lenge med uutsigelig sart kjærlighet. Endelig vilde han nærme seg til den, da den med engang begynte å bevege seg og å forandre seg. Bladene ble mer og mer glitrende og smog seg langs den voksende stilk, blomsten boyet seg til ham og blomsterbladene dannet en blå, utbredt krave, hvor et sart ansikt svevet. Hans sote forundring vokste med den merkverdige forvandling - da plutselig hans mors stemme vekket ham, og han befant seg i foreldrenes stue, som morgensolen allerede forfylte.

Fra denne drøm om den blå blomst er der ikke lang vei til den avgrunn, hvor de sinnsykes ukontrollerte, demoniske bilder regjerer. Men Novalis' rene og flammende erkjennelses- og kjærlighetskraft holder ham oppreist over denne avgrunn av fantasterier. Den blå blomst virker og lever ved kilden i hans indre. Men samtidig forgyller den klare morgensol hans dagligstue.

Fra uminnelige tider av har menneskene frydet seg over selv å produsere gåter for sine medmennesker både i ord og bilder.

I vinterens mørke og kulde hvor naturen tier og overlater menneskesjelen til indre bevisst liv, har særlig trangten til å lage og å løse gåter blomstret, til øvelse og fornøyelse og til sjelens styrkelse for med fornyet kraft og glede å kunne ta fatt på livets gåter som mang en gang ellers trenger seg på en hver eneste dag.

Og alt etter menneskenes utviklingstrinn og kraft til å gå i dybden er også gåtenes art og dyp.

De sepeboblelette selskaps gåter som brister og er ferdige straks man tar på dem, - kan også ved tid og leilighet ha sin funksjon. - Men der går lett inflasjon i slikt. Og hvilken epidemi av spørsmålssyke går der ikke nu over verden? og så alle de millioner av kryssord? Hvilke enorme mengder av tid og sjelekrefter odsles ikke ut på alle disse totalt likegyldige spørsmål og gåter, hvor man alltid straks haster videre til neste? Er det kan-

skje nettopp fordi man ikke makter å opfatte og å dvele ved de enkleste, men viktigste livsgåter? De enkleste gåtebilleder er ofte de største. Det er de man aldri blir ferdig med, det er mektige bilder som følger menneskeheten på hele dens utviklingsvei, de archetypiske bilder (for å bruke C. G. Jungs uttrykk).

La oss se litt nærmere på en av disse verdenshistorisk sett mest kjente gåter, sfinksens gåte.

Utenfor Theben lå sfinksen, et uhyre sammensatt av flere forskjellige dyreskikkelser, lovefordel, oksebakdel, ornevinger og menneskehode. - Og hver den som prøvde å løse dens gåte uten å klare det, ble revet i stykker.

Denne marerittstemning er noe vi alle kjenner fra vanskelige konfliktsituasjoner. Alt er innviklete floker. Der må være en løsning. Men vi er i tidsnod. Vi kan ikke utsette løsningen. Svaret kreves med en gang, og unnlatelse av svar er allerede like meget nederlag som galt svar.

Oidipus kommer til sfinksen. men blir ikke maktstjålet av avgrunnens dyp som åpner seg foran ham.

Og sfinksen spur: "Hva er det som om morgenen går på fire, om middagen på to og om aftenen på tre?"

Oidipus svarer straks: Det er mennesket! I sitt livs morgen kryper det på Fire. Som voksent menneske går det oppreist på to. Og i sitt livs aften luter det seg mot jorden og må i sin svakhet støtte seg på en stav. " - Og sfinksen styrter seg selv beseiret ned i avgrunnen.

Gåten er enkel nok. Selv barn vil kunne finne løsningen, hvis man bare mener løsningen i ord.

Men dette mytiske bilde har noe mer i seg. Sfinksen, dette konglomerat av alle dyriske krefter ved dodens avgrunn, stiller spørsmålet til mennesket: Hvem er du selv? Og svaret på denne verdensgåte er rett og slett at mennesket selv våkent trer frem i bevisstheten om hele sitt livslop. I samme grad dette skjer, er dyrene beseiret. Det er derfor en gåte som må "loses" omigjen og omigjen på nytt, ikke bare ved å si "mennesket", men ved å være og handle som menneske.

Dette er kun en side av denne sentrale gåte, alle gåters urfenomen. I det gamle Egypten ble solens dogmerytme beskrevet slik:

Om morgenen viser den store ånd (Amon) seg i horisonten, født på nytt som et lite krypende barn (Amon-Chpri) . Om middagen viser Amon seg som den oppreiste og mektig virkende solgud i all sin velde (Amon-Ra) . Om aftenen luter den seg mot jorden i alderdomssvakhet (Amon-Atum) . Og så forsvinner den inn i den skjulte tilværelse om natten (Amon-Harachthe) , for den fødes på nytt neste morgen som det lille, krypende barn. Dette store vesen (Amon-Chpri-Ra-Atum-Harachthe) er altså den altomfattende guddom, solen i hele sin utfoldelse, sett i bildet av menneskets livslop. Men de fire himmelshjerner som dette livslop omfatter, markeres på solens årlige himmelbane gjennom dyrekretsen av de fire stjernebilleder Tyren, Loven, Skorpionen og Mennesket (Vannmannen) . Tar man så istedenfor Skorpionen Ornen som står like ved, får man nettopp de skikkelser som sammenfattes i sfinksen.

All verdens gåter er derfor konsentrert i sfinksens spørsmål til Oidipus utenfor Theben. Men samtidig er det formulert typisk gresk. Svaret er "mennesket", og det vilde det også ha vært i Egypten. Men i Egypten vilde dette svar ha vært det kosmisk-guddommelige menneske, solguden som har alle verdens vidder i seg og som kommer til syne også i menneskets livslop. - I Hellas er svaret "mennesket" med tyngdepunktet i jordlivet mellom fødsel og dod. Det fjerde ledd (Amon-Harachthe) er her utelatt.

Hvis man i en 5. klasse har fortalt barnene om den egyptiske sfinks og om solguden i menneskelivets bilde, og så kommer til Hellas, til Oidipus foran sfinksens gåte, vil ganske sikkert barnene løse gåten slik at de svarer: "Det er solen! " Hvis læreren da nikker bekreftende. men samtidig ser litt sporrende ut over klassen, svarer straks en annen "Det er mennesket! "

Sfinksens gåte lever altså på to forskjellige måter i den egyptiske og i den greske kulturkrets. Og det er en god anledning til i undervisningen å sammenligne disse to tidsepoker i en fingert samtale mellom en greker og en egypter. - En slik anskueliggjørelse hvor man tenker seg representanter for to tidsepoker i samme rom,

skjerper oppfattelsen av kvalitetene og fortetter forståelsen av sammenhengen i historien.

På alle alderstrinn kan gåter en gang imellom brukes som et vekkende element i undervisningen.

Men der er et alderstrinn hvor gåten har en ganske særlig funksjon. Det er 2. klasses-trinnet eller 8-9-årsalderen.

I 1. klasse lever barnene ennå i den grad i eventyr alderen at de levende bilder må få utfolde seg uten refleksjon. Erindringen kan nok overses ved at billedrekken kalles frem igjen neste dag. Men sammenlignende refleksjon må man her være meget forsiktig med å bruke. Det tar så altfor lett glansen bort av eventyrenes farverige billedverden.

Men i neste skoleår begynner barnene å våkne på en ny måte. Fremdeles er det naturlig å oppleve naturen talende, altså idet man på en måte identifiserer seg med dyrene, plantene, stjernene og skyene. Dyrene kan da tale med hverandre på hver sin egenartede måte. Hvert naturvesen har en egen tone som klinger, når man lytter oppmerksomt. Men samtalen har også sammenligningen i seg og vekker bevisstheten.

Her kan enkle naturgåter ha en egen insiterende virkning, som en slags katalysator i undervisningen på 2. klasses trinn. Naturligvis ikke for meget og for ofte. Men man burde ikke unnlate å bruke dette element også.

Og her kan man få en god liten håndrekning fra den store naturvenn dr. Gerbert Garhmann. Vil man systematisk lære plantene å kjenne, kan man med glede følge ham på de lange og strevsomme vandringer i hans større botaniske bøger. Men kort tid før sin død, skrev han også to små gåtesamlinger. ("Sag wer ich bin". og "Das Rätselecho", begge utgitt av Verlag freies Geistesleben, Stuttgart.)

Her er alle vanskelighetsgrader. De letteste er slik at de uten et sekunds betenkningstid blir løst av noen av barnene i 2. klasse, for eksempel "Jeg vet en ridder, sterk til å frykte, flink til å flykte, gjør ingen noe ondt, - har lange orer og kort hale. Hva er vel det for en stridsmann?" Halve klassen roper gåtens løsning straks læreren har sagt det siste ord.

Man kan først ta noen slike lette gåter for liksom å sette barnene på gli, slik at de kommer inn i gåteløsningsvirksomheten.

Så tar man noen som er litt vanskeligere, hvor de enten må tenke seg om en stund, eller kanskje til og med sove på det til neste dag: "Når den annen kommer, legger den første seg og lar den annen gå forbi. Så legger den annen seg og overtar alt det den første bærer". eller: "Hvilken smed banker dag og natt? Verkstedet er et lite kammer, men hele verden kan få plass i det", - eller: "Jeg vet to vinduer som er forunderlig bygget. En ser ut, og hele verden ser inn". - I slike gåtebilleder begynner barnene å merke seg selv. De trenger nå å våkne til en folende bevissthet om sin egen kropp og sine egne organers virksomhet. Men intet vilde være mer malplacet enn grovfingrete anatomiske redegjørelser på dette alderstrinn.

Et gåtebillede, som de lever med noen dager og netter, kan gi den rette varsomme undring. Ja, nettopp dette at de ikke får løsningen med en gang, men må undre seg en tid og bære det uforståtte billede med seg inn i sovnen, kan virke styrkende. Hvor ganske anderledes sterkt stiger da bildet frem den neste skoledag - hvor noen av barnene er kommet frem til løsningen (forhåpentlig ikke ved hjelp av en snill onkel om eftermiddagen).

Når barnene og ikke minst læreren har øvet seg på et par dusin slike Grohmann-gåter, vil man merke at nye evner dukker opp. Det faller da helt naturlig at man plutselig improviserer helt nye gåter i timen. Man begynner å lære det billedformende gåtesprog.

Og vil man fortelle barnene om naturrikene, om stener, planter, stjerner og skyer, kan man rett som det er flette inn en liten selvlaget gåte. Særlig virksom kan gåten være, hvis man først har skildret et naturvesen anskuelig og "talende" for noen dager siden, og så plutselig en morgen "repeterer" fortellingen ved at man kommer med en gåte, hvor svaret nettopp er det man har fortalt noen dager for eller kanskje forrige dag.

Til slutt et par Grohmann-gåter: "Hvem finner veien uten hode? Halsen rekker til halen, og det er det hele."

"Det larmer lenger enn det lever, det hopper motig ned, men kan ikke komme opp igjen, for når det er nede, er det til ende, og alle slektingene styrter seg etter det ut av sengene."

"Har dere hørt om denne underlige ting? Ikke for har den slukket solen, så sender den stjernene av sted. Og nu - akk, o ve, er melken dens blitt bitter."

"Til hvilket land koster reisen ingen penger? Man får gaver der, men kan ikke beholde dem. Man blir ofte skremt, men vær ikke redd, for ingen kan skade deg. - og for du vet ordet av det. - er du hjemme igjen."

Hvem er så disse gåter bestemt for? For dem som søker - og finner gåtenes løsning.

Førsteutgave:

Mennesket, Bergen, 1957/4

www.joergensmit.org er webbadressen til material av og om Jørgen Smit.
Biografisk material, utgivelser, foredrag, arbeidsplasser o.s.v. utgitt av Rembert Biemond